

Reaktah jñh dienesjh

Gosse akte almetje demensediagnovsem åådtje jñh dan gaavhtan viehkien daarpesje, gellie reaktah sijhtieh sjyõhtehke årroth dovne skiemtjijasse jñh lihke fualhkan. Golme laakh leah joekoen vihkeles gosse lea stuvremen bijre skiemtjijen reaktijste jñh healsoedienesjen diædti jñh åeliedimmiej bijre:

- Skiemtjije- jñh utnijereaktalaake
- Healsoe- jñh hoksedienesjelaake
- Sjïerehealsoedienesjelaake

Skiemtjije- jñh utnijereaktalaake – Buerkeste mah reaktah akte almetje åtna healsoe- jñh hoksedienesjidiæ – maahta reaktah årroth dovne staeriesdåakteren, tjïelten jñh skiemtjegåetien luvnie.

Akte reaktah daerpies biævnesh åadtjodh aktene hammosne mah leah sjïehtedamme skiemtjijen kultuvre- jñh giæletsehkan ihke skiemtjije edtja sisvegem biævnesinie guarkedh. Healsoebarkijh mah saemiestieh jallh toelhke maæhtieh gujht daerpies råajvarimmieh årroth juktie daam reaktam illedh skiemtjijidiæ saemien kultuvre- jñh giælemaadtjne.

Saemielaaken § 3-5 reaktam vadta viehkien åadtjodh saemien giælesne dastegh dam sæjhta, voenges jñh regijonaale byõgkeles healsoe- jñh sosijaaleinstitusjovnine saemien reeremedajvesne.

Healsoe- jñh hoksedienesjelaake - Buerkeste gaskem jeatjah mah healsoe- jñh hoksedienesjh tjïelte edtja faalehtidh.

Sjïerehealsoedienesjelaake –Buerkeste maam diædtide sjïerehealsoedienesje åtna, gaskem jeatjah skovhten bijre skiemtjegåatan jñh gosse lea skiemtjegåætesne .

Dienesji bijre syõkedh

- Almetje maahta jñtje syõkedh tjïelten dienesji bijre
- Lihke fuelhkie maahta syõkedh jis luhpiedimmie gååvnese
- Akte nammoæhtamme åelie maahta reaktam utnedh syõkedh bieleden luhpiedimmie

Almetjh demensine, seammalaakan goh gaajhkh jeatjebh, reaktam utnieh daerpies dienesjh åadtjodh dovne tjïelteste jñh sjïerehealsoedienesjistie. Fiæreguhten daerpiesvoete stuvrie mejtie dienesjidiæ almetje reaktam åtna

Dienesjidiæ sjïerehealsoedienesjen sisnjelen, mah eah leah faahketji viehkie, lea daerpies saæhtieminiæ dåaktaristiæ jallh jeatjah sjïeredåaktaristiæ.

Akte almetje mij tjïelten dienesjh daarpesje maahta jñtje syõkedh dej dienesji bijre mejtie vaajtele. Seammalaakan akte nammoæhtamme åelie maahta darjodh mij mandaatem åtna dennie persovneles suerkesne. Aaj jeatjebh maæhtieh dienesji bijre syõkedh utniji åvteste, vuesiehtimmien gaavhtan lihke fuelhkie, men dellie akte tjaaældh luhpiedimmie tjuara gååvnesh dehtie almetjistie man åvteste syõkoe. Jalhts luhpiedimmie ij gååvnesh, akte ohtseme dienesji bijre utnijen lihke fuelhkeste sæjhta åajvahkommes kriævedh tjïelte diædtem åådtje goæhtidh mejtie daerpies dienesjigumie. Jis utnije ij sijhth dejtie dienesjidiæ dåastodh mejtie tjïelte veanhta lea daerpies, tjïelte ij maæhtieh dej dienesjigumie niærhkedh bieleden akte sjïere reaktavåarome gååvnese.

Gellie dienesjefaalenassh edtjeh gååvnesh gaajhkie tjïeltine, mearan jeatjah faalenassh maæhtieh jeæhtidh tjïelteste tjïeltese. Tjïelten lea diædtie bihkedimmien vedtedh, jñh dovne skiemtjije jñh lihke fuelhkie maæhtieh govlesadtedh tjïeltine juktie biævnesh jñh viehkien åadtjodh dienesji bijre syõkedh.

Gosse lea syõkeme dienesji bijre hiejesne, jallh skiemtjegåetiesijjien bijre mij bijjelen 14 biejjieh vaasa, tjïelte edtja nænnoestimmien darjodh mij seedtesåvva ohtsijasse. Jis guhkebe vaasa goh aktem askem ohtsemem giætedidh, edtja åvtelhbodti vaæstiedassem seedtedh gusnie veanhtadamme giætedimmietijje tjåådtje.

Tjïelte nænnoste mah dienesjh fiæreguhte skiemtjije edtja utnedh, men skiemtjije edtja govlehtoevedh, jñh dienesjefaalenasse edtja dan gåhkese gåarede dorjesovvedh skiemtjijiniæ ektine. Jis skiemtjije ij jååhkesjimmiæmaæhtoem utnieh, skiemtjijen lihkes fuelhkie reaktam åtna viehkine årroth skiemtjese.

Sjyõhtehke dienesjh/faalenassh

Daah dienesjh jñh faalenassh maæhtieh sjyõhtehke årroth, men aaj jeatjah faalenassh mah maæhtieh vadtasovvedh:

Salkehtimmie jñh diagnovsebiejeme demenseskiemtjelasseste dorjesávva áájvahkommes staeriesdåaktaristie, men aaj sjjerehealsoedienesjisnie.

Dæjpeles viehkie maahta viehkie árrodh hiejesne goh bisseth jallh maalestahkh sjiehteladtedh.

Dihthe tjielte man sisnie skiemtjije orre maahta bievnedh mah faalenassh tjielte átna.

Viehkesjimmie maahta vadtasovvedh dejtie mah joekoen leevles hokselaavenjassh utnieh. Viehkesjimmie sæjhta jeenjemasth árrodh skiemtjije áadtje skiemtjehiejesne árrodh aktem ánehks boelhkem, guktie lihke fuelhkie hokselaavenjasside slyöhpoeh aktem boelhkem.

Dáarjoehtæjja lea akte faalenasse almetjidie mah viehkiem daarpesje mubpiej almetjigujmie árrodh jñh meatan árrodh kultuvrelle dáájresinie.

Hiejesujhteme maahta viehkie gáetesne árrodh vuesiehtimmiem gaavhtan sæjrieh jurjedh jallh bádtjah vedtedh jallh jeatjah healsoeviehkie skiemtjidie mah eah jñtjñh maehtieh healsoedienesjisnie minnedh.

Skieomtjehiejesijjje sæjhta jeenjemasth sjyöhtehke árrodh easkah gosse skiemtjije sujhtemem daarpesje abpe dygnem jñh ij gosse ij leah vielie jearsoes dienesjñh hiejesne vedtedh.

Fysioterapije maahta daerpiesvoeten mietie vadtasovvedh skiemtjijen hiejesne, fysioterapijen lokaaline jallh skiemtjehiejesne.

Baeniehealsoedienesjñh jñh hijven njaelmiehealsoe leah vihkeles gaajhkesidie, aaj almetjidie demensine. Hijven baenietaatuse maahta heerredidh olles skiemtjije vaejvieh áadtjoeh jñh dusmies domth, dáeriesmoerh beapmojne áadtjoeh jñh stráarkan domth. Skiemtjijñh mah hiejesujhtemem áadtjoeh mij bijjelen golme askh ryöhkoe, jñh skiemtjijñh mah skiemtjehiejesne ároeh, reaktam utnieh namhtah baeniebáehtjierdimmiem áadtjodh. Voenges baeniehealsoedienesje maahta vielie bievnesh vedtedh.

Sjjerehealsoedienesjñh leah sjyöhtehke gosse almetjñh demensine healsoedienesjñh daarpesjñh mah eah tjieltesne vadtasovvh. Dellie skiemtjije edtja saehtemem áadtjodh sjjerehealsoedienesjasse.

Hoksebaalhka maahta vadtasovvedh lihke fualhkan jñh mubpide mah joekoen leevles hokselaavenjassh utnieh akten almetjasse skiemtjelassine jallh funksjovnegiehpiedimmine, v.g. demense. Tjielte vuarjesje mejtie hoksebaalhka lea akte eensie jñh maereles faalenasse, jallh mejtie edtja buerebh jeatjah dienesjñh faalehtidh.

Individuelle soejkesje akte reakta skiemtjidie mah guhkies jñh iktedamme dienesjñh daarpesjñh jienebi giehtelimmijste. Skiemtjijñh mah individuelle soejkesjem sjhtieh maehtieh tjieltine gaskesadtedh.

Skieomtjine árrodh, jallh hoksem vedtedh akten almetjasse mij lea skieomtjine , maahta aaj reaktam vedtedh jeatjah ekonomeles dáarjoeöörnegidie. Datne maahta NAV:ine gaskesadtedh juktie vielie bievnesh áadtjodh maadthdáarjoen jñh viehkiedáarjoen bijre. daate lea dáarjoeh mah maehtieh vadtasovvedh lissiemaaksojne mah leah skiemtjelassen gaavhtan, jñh sjjere sujhteme- jñh vaaksjomedaerpiesvoetine.

TT-káarhte akte öörnege mij maahta giehpibe skovhtem vedtedh. Ij leah akte reakta. Fylhkentjielte jallh tjielte maahta vielie bievnesh öörnegem bijre dov fylhkesne.

Laejhtemenuapie

Dastegh áhtsa jñh ij dejtie dienesjidie áadtjoeh mejtie veanhta satne daarpesje, maahta dam laejhtedh. Edtja voestegh laejhtemem seedtedh tjieltese. Jis ij tjielte sov sjæjsjalimmiem jarkoeh jñh faalenassem vedtieh maam skiemtjije vaajtele, tjielte edtja laejhtemem fylhkenálmese seedtedh.

Dastegh almetje lea saehteme sjjerehealsoedienesjasse jñh nyöjkhkemem áadtje, maahta akten orre vuarjasjimmiem bijre birredh.

Dastegh jienebh gyhtjelassh demensen jñh reaktaj bijre, átna maahta gaskesadtedh tjieltine, skiemtjije- jñh utnijetjirkijinie jallh fylhkenálmine juktie vielie bievnesh áadtjodh.

Hammoedamme Healsoe- jñh sosijaalegoevtesistie, Finnmaarhken Fylhkenálma jñh filmen sjjekenisnie Demense jñh reaktah (2015) Báarastimmie, hammoedamme Healsoe- jñh sosijaalegoevtesistie, Vestfolden Fylhkenálma.

Nasjonal kompetansetjeneste for Aldring og helse lea teema-aarhkem dorjeme stillemen mietie Healsoedirektoraateste jñh lea akte bielie lihkefuelhkieráajvarimmijste Demensesoejkesjisnie 2020. **Bæjñhkohtamme: 11.01.19**